

Марія Шкепу

доктор філософських наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
теорії та історії культури
ІПСМ НАМ України

mariashkepu@gmail.com

Mariia Shkepu

Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
senior researcher of the Department of Theory and
History of Culture of Modern Art Research Institute
of National Academy of Arts of Ukraine

orcid.org/0000-0003-0210-4674

ДВІ ЛЕГЕНДИ І ОДНЕ ЖИТТЯ

TWO LEGENDS AND ONE LIFE

Анотація. Дві легенди архітектури — легенда про будівництво 12-ма братами Успенського собору в Києво-Печерській лаврі та легенда про майстра-будівничого Маноле — пов'язані спільною семантикою. Попри як часову, так і соціокультурну віддаленість їхнього походження, а також різницю у семантичній тональності, ці легенди відзначаються взаєморозвитком, який у міфологічному звучанні містить істотні принципи не лише архітектурного характеру, а й символічного вираження «архітектура людського життя». За переказами, Успенський собор під час будівництва з кожним побудованим рівнем погружався в землю, неначе позбавлений фундаменту. І лише після того, як була завершена його будова, він піднісся на землю і постав у всій своїй красі. Закони фізики не мають з тією легендою нічого спільного, бо в ній символічно приховано інше — феномен стислого переходу через три суспільно-економічні формації історії Київської Русі. Формально Давньоруська держава за один рік (рік прийняття християнства князем Володимиром) пройшла через три способи виробництва: первісний, який відбувся досить своєрідно; рабовласницький, якого майже й не було у його «класичному» варіанті; та феодальний у тому розумінні, що в західноєвропейській цивілізації християнство виникає у феодальному середньовіччі. Така унікальна онтологічна ситуація закорінена в підсвідомості як буття-не-буття об'єктивної основи суспільства і відображена в цій легенді. У легенді про майстра-будівничого Маноле йдеться не про фундаменти церковного собору, а про стіни, які руйнувалися, не вмурувавши в них живу людину. Ця людина мала бути чистою, прекрасною душею. Вбудована в стіну релігійного храму така душа робила її несприйнятливою до фізичного розпаду. Закони фізики знову не принесли користі — «прижилися» лише закони сили єдності Людини й того, в чому вона «конкретизується», надаючи своєму творінню силу незнищенності. В історії сліпого становлення класики могутність архітектурних храмів досягалася (згідно сюжету цієї легенди) ціною життєвої самопожертви людини. У цих легендах ми почуємо відгомін нестерпно інтенсивної, але тріумфальної подорожі становлення, відгомін, який вимагає сучасного осмислення.

Ключові слова: легенда; архітектура; історична основа; легенда про майстра-будівельника Маноле; архітектурна метафора; архітектоніка життя.

Постановка проблеми. Ретранслюючи єдність цих легенд на семантику людського життя, можна прийти до цікавих аналогій і асоціацій, які підказують шифр розуміння не лише драматизму стихійної еволюції архітектурної картини світу, але й архітектоніки людського життя. Тим більше ці сенси актуалізуються у теперішньому часі, коли не тільки окремі люди розгубилися і загубилися в фальшивих цінностях, але, можливо, це сталося з землянами епохи постмодерну. На мій погляд, фахівці різних галузей культурології можуть відкрити для себе нові виміри в осмисленні сказань, що залишилися нам від пращурів і розповідаються поза фундаментальних вимірів їхнього змісту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Автор базується на фольклорі, і стаття є варіантом особистих рефлексій названих легенд.

Метою статті є висвітлення змісту легенди про будівництво Успенського собору в Київській лаврі

12-ма братами та легенди про майстра Маноле в контексті обґрунтування історичного, феноменологічного та символічного взаємозв'язку картини світу в архітектурі та в становленні сутнісної само-свідомості та естетики людини.

Виклад основного матеріалу

Затемніння часу

...Усі отриманні інструкції виконані: підготовлена медична сумка та документи, пакет з водою і сухариками, затемнені вікна. Перед пунктом «спати в одязі» все помножила на нуль. Колега перепостив у фейсбуці вірш:

«Одягай найтепліші штани

Бо в підвалі померзнуть ноги.

Я любив тебе ще до війни

І скажу про це в день перемоги».

Скільком зрозумілий третій план цих рядків? І хоча це не для мене написано, кидаю в пакет

з медикаментами теплі штани, виношу в коридор чобітки і пальто. Ці дії супроводжуються сумішшю іронії зі скепсисом, бо знаю, що нікуди не бігтиму. Тим паче — останній поверх. Якщо «прилетить», то не буде кому тікати. Якщо не прилетить, то й тікати не треба. Щаслива або нещаслива випадковість. Фіфті-фіфті.

Розкладене у прихожій спальне крісло, поруч великий термос з кавою і якимось чудом здобуті моєю племінницею-марафонницею з 22 призовими нагородами сухарики з родзинками, яких я люблю до кави. Добряче вона набігалася до мене з рюкзаком на спині і бутильованою водою в руках. Травмована нога звільнена від гіпсу, але гнівається на перевантаження. Щоденна розкіш душ, бо гаряча вода є. Рівновага. Доводиться лише витратити енергію на чотири сторони світу, звідкля вкрай нервово вимагають, щоб я виїхала до всіх і до кожного. Нікуди я не поїду! Це не виклик, не апатія, не фаталізм. Рівновага і спокій. Просто абсолютний спокій. У своєму невинуватому жорстокому, вкрай важкому, але прекрасно насиченому житті я ніколи не була такою спокійною. Коли опиняєшся на межі, в якій висвічуються прозорі сенси життя і смерті, дивися і слухай! Це особливе пізнання. Його не можна розмивати метушню духа.

В цьому житті ми прожили останнє коло разом. Щоранку розставалися як назавжди. Щовечора зустрічалися як вперше. Як ми встигли так багато?! І в час, коли від позамежного болю я відчувалася невідомим птахом, який повільно й старанно стискається, зменшуючись до умовної крапки, я пізнавала минуле перед остаточним зникненням. Я і пішла тоді. В паралельну реальність. У звичайній реальності, як завжди, багато працювала. В другій зосереджено вивчала і спалювала свою колишню сліпоту. Вона була необхідною. Без неї я не пройшла б свій шлях. Без неї не любила б так багато, а без любові нічого б не вийшло. Навіть при величезних витратах часу і сил на те і на тих, на що і на кого не варто було витрачатися. Але вона вичерпала себе.

І коли я її спалила і очі заболіли від прозріння, була мить, коли захотілося, щоб все згоріло — і безкінечні наші зошити і блокноти з виписками, які не встигли і вже не встигнемо використати. І книги читані, багато з них перечитані, а деякі перечитані багато разів. А більше нічого «матеріального» не треба було. Хіба що ті книги, які не встигли прочитати. І залишилася квінтесенція, бо в абсолютному часі зберігається тремтіння рук і змішане дихання, яких реальний час не спроможний збврти з собою. І невичерпана ніжність як невидимий промінь, на якому гойдається кохання, коли вічність гріється між долонями. І щоденний напружений прорив, аби того, що відбувається зараз, не було. Бо ми володіли знанням сумної перспективи процесів, які набували швидкості. Обрив. Заломлення променя у часопросторі. Скринька резонансів в абсолютній тиші. І пронизливий біль не від небезпеки. Десятки років десятки мільйонів людей зі скаліченими долями і тілами бігають заради спасіння. А світ стає таким малим, що бігти вже нема куди.

Пронизливий біль від марності докладених зусиль. Хоча другий раз ми прожили б так само.

Будь чист огонь, будь милосерден дух,

Будь одинаков жребий двух влюбленных,

Будь равен гнет судеб неблагоклонных,

Будь равносильно мужество у двух.

Мікеланджело

Тоді, коли переді мною розкрилося перехрестя усіх світів, був спалений і умовний «міст» між бездумною марнотратністю кінцівки життя та вічністю. Дарований спокій.

І все ж таки, уявляючи собі дорослий люд зі своїми дітьми на дорогах війни, я відчувала себе винуватою за каву і сухарики з родзинками. Втім, наступив час, коли великі випробування стають умовою прозріння суспільної свідомості, котра давно хворіє на неврит слухових нервів. Вона вже тривалий час чула лише те, що хотілося почути. Суть залишалася «поза зоною досяжності».

І в цьому часі нічого й нікому не хочеться говорити. Відраза від клавіатури... адже мислити в клавіатурі немає необхідності. Читаю тексти, написані учасниками різних воєн ХХ століття. Безкінечно читаю про війни ХХ століття. «Історія вчить тому, що вона нічому не вчить» (Гегель). Це було вірним для класичного часу, коли історія рухалася стихійно. Після двох світових воєн стаття «дезертирами з історії» (Ортега-і-Гассет) є актом войовничого невігластва, на якому спирається і яким грає інтерес тих, хто ці війни породжує. І тоді, висловлюючись поняттями віруючих, невідомо чи Бог знає, але Диявол точно відає усі варіанти бенкету смерті на землі, у повітрі, на воді і під водою. Пролунав 66-й сонет Шекспіра:

Стомившись від всього, я кличу смерть,

Бо бачу гідність, зігнуто надміру,

І марнославство, сповнене уцерь,

І зрадницьки обмануту довіру,

І почесні без будь-яких заслуг,

І цноту, грубо піддану свавілля,

І досконалість, що цькують навкруг,

І силу, що скорилася безсиллю,

І владу, що сприймає лиш хвалу,

І дурість, що майстерністю керує,

Й добро, що добровільно служить злу,

Й невігластво, що генія плондрує, —

Стомившись від всього, помер би я,

Та з ким любов залишиться моя?

Переклад О. Грязнова

У людини можна відібрати все. В неї неможливо відібрати пізнання і любов. Якщо, звичайно, вона не боягуз і сама не зречеться від них. Я пізнаю звучання і силу земного резонансу ракет і снарядів. Вже відрізняю. Не знаю їх назву. А ось коли у Броварах загриміло (відстань майже 40 км), резонансколивання пройшли від фундаменту до 14-го поверху. Побудований майже 40 років тому будинок вистояв. І тоді подумалося: якщо в цій останній світовій війні переможе безумство, залишаться, можливо, лише «укоріненні» фундаменти архітектурних споруд, які будувалися для просвітлення душ, але не досягли своєї мети. Бо душа, не просякнута просвіщенним розумом, безсила у своєму боягузстві.

Залишиться унікальний фундамент Андріївської церкви, в якому опорою й спорідненістю вкорінена Андріївська гора. Залишиться унікальний фундамент дзвіниці Лаври, якому, при висоті спо-

руди в 96,5 м, лише 7 метрів. Колись архітектору Шеделю лаврська «адміністрація» відмовлялася оплатити працю саме через «неглибокість» цього фундаменту, на що архітектор відповів, що ніякі землетруси чи інші тектонічні зрушення його не зруйнують. Таємниця в конструкції, яка відтворює форму дзвіниці.

Диво дивне з феноменом фундаментів... Ми вивчаємо і насолоджуємося наземною архітектурою, фресками, мозаїками, іконостасами і апсидами, колонами і нефами, мурами і дзвіницями, усіма доступними погляду і розумінню таємницями витворів пращурів, але особливості фундаментів дивних споруд не входять в простір цікавості. Можливо, за тією ж сумною логікою, за якою людство дотепер не цікавиться «фундаментом» історії та суспільного життя. І він, цей «фундамент» історії карає за нехтування необхідності його пізнання.

Як дванадцять братів Успенський собор будували

В контексті попередніх міркувань і винирнула з пам'яті легенда про будівництво лаврського Успенського собору. Я читала її у студентські роки, коли вивчала Київ. Хороший знавець казок і легенд народів світу, яких у дитинстві я прочитала не одну сотню, я розгубилася перед ні з чим не зрівняною ірраціональністю цієї міфологеми.

Легенда унікально коротка. Дванадцять братів будували Успенський собор (Собор Успіння Пресвятої Богородиці) у повному нехтуванні законів фізики — кожен збудований рівень поглиблювався в землю. І лише у мить, коли будівництво було завершене, собор піднявся з-під землі у незбагненій красі. А дванадцять братів у ту мить померли. На підтвердження цієї легенди київські монахи помістили у некрополі Ближніх печер і умовні «тіла» цих братів. Крапка, якої немає. Знак запитання про сенс колективного підсвідомого, які приховані за ірраціоналізмом цієї легенди. Про який «грунт» йдеться, в який фундамент поглиблюється, а потім виринає монументальною конструкцією? Як можливі такі асоціації, в яких законів фізики не існує у найнеймовірнішій варіації?

Відповідь прийшла випадково під час написання кандидатської дисертації, яка дотепер є єдиною у світі працею, що присвячена феномену основи (принаймні, мені не зустрічалася інша інформація). Обставини склалися так, що я була змушена написати кандидатську менше ніж за місяць. І один раз я «застрягла» на питанні, що було пов'язано з феноменом «ніщо». Відповідь на це питання я знала, але не здогадувалась про це. Звернулася по допомогу до Валерія Олексійовича Босенка, який, на моє велике щастя, починаючи з другого курсу був науковим керівником усіх моїх праць. Він мені тоді сказав: «Відповідь тобі відома. Йди гуляй, поки не “зустрінешся з нею”». Чомусь я поїхала до Лаври. Ні, не як віруюча людина — з релігії я вийшла у 10 років (втім, згадуючи себе у дитячі роки, думаю, що ніколи релігійною і не була: з 5 років, окрім Біблії вголос для Мамаи, яка бігала у безкінечних справах по двору і в хаті, я дуже багато читала. А від небезпеки якихось нових доручень ховалася з книгою в кроні величезного горіхового дерева, поки в один день схованка не відкрилася через невідале «приземління»).

Можливо, до Лаври направила мене та ж сама підсвідомість, котру ми не спроможні досягнути до кінця, бо в ній згорнута уся наша автобіографічна історія, яку ми, в уявному ряді шаблонів повсякденності, не розглядаємо через семантичний стрижень власного становлення. Через напружену єдність буття та небуття цього самого становлення не готові досягнути, що величність життєвих сенсів приховується саме за буденністю, що все, що здається «нічим особливим», є лише проекцією несталого розуму. А все це накопичується у підсвідомості, живе своїм життям, втручаючись часом у нашу сліпоту, корегуючи визначальні кроки. Це не є тотожним інтуїції, яка не обманює нас, але яку ми обманюємо постійно. Але я відволіклася.

Стоячи перед руїнами Успенського собору в яскравий день останньої декади травня 1990-го року, я згадала ту легенду і не лише «зустріла» відповідь, що мучила мене до фантазмагоричних снів, але зрозуміла і неймовірну конкретність цієї легенди. Що це за невагомий фундамент? Як це можливо? Стійкість через занурення на час? Сходження з «ніщо»? І якими шляхами неймовірних відчуттів фантастичному вигаднику вдалося зафіксувати в цій легенді одну з унікальніших ситуацій державного конституювання в історії людства? Хоча, звичайно, феномен проекції колективного підсвідомого в мистецькій творчості, і, особливо, в творчості народних міфологічних оповідань залишається таємницею.

Фантастичний вигадник персоналізував колективне підсвідоме у розумінні/нерозумінні не менш фантастичної ситуації, коли у 988 році з прийняттям князем Володимиром християнства етнос за один рік формально «поєднав» і «проскочив» через три суспільно-економічні формації: родоплемінну, рабовласницьку та ідеологічно (через релігію) устаткувався в феодальній. Адже християнство як форма суспільної свідомості могло виникнути і виникло саме у західноєвропейському феодальному ареалі. В реальності ця триєдина суміш супроводжувалася не менш унікальними формами господарювання, соціальних відносин та картини світу в ґносеології того часу. І в перспективі обумовила ненапружений драматизм історичного становлення, підкорень і... невстигання за часом, яке буде компенсованим в філософії Г. С. Сковороди. Філософії, яка настільки обманює удаваною простотою, що не всі розглядають глибинний пласт фундаментальних ідей (згадується сум Є. Чорана, коли на компліменти до написаної книги він відреагував фразою: «Невже я написав таку погану книгу, що її зрозуміли одразу?»). Бо після тривалих століть поневолення ввести мислення у простір аристотелівських категорій та спінозовської діалектики було невіргодним.

У силу особливості соціального простору, характерного гнучкою взаємотрансформацією трьох способів виробництва, Київська Русь включає в себе як особливість співвідношення філогенезу й онтогенезу, так і суттєві зміни порядку в онтології і феноменології світу, тому що обидві ці «логії» вперше в історії можливі за умови, що «інші світи» входять в атрибутивні характеристики етносу, який включений у фундаментальну антиномію становлення світової історії не безпосередньо,

а опосередковано. І суть таких трансформацій не обмежується феноменом прийняття християнства, а полягає в унікальній синкретичності ідеального (як способу мислення) і матеріального (чуттєвого), котра особливим чином переборює цю ж антиномічність.

Тому фундамент поглиблюється під землю разом з собором, а потім будівля піднімається на землю і укорінюється на ній. Цей драматизм ще повинен досліджуватися не лише на рівні описування фактів, а в категорійному аспекті віддзеркалення співвідношення логіки світової історії та історії логіки через логіку історії та історію логіки Київської Русі. І в цьому напрямі можливі дуже цікаві дисертації.

Легенда про майстра Маноле

Ця легенда виникла в античній Греції, але приписується румунському епосу. Думається через те, що в румунській культурі з нею пов'язують реальний храм у місті Пятра Нямцулуй. Храм побудований у XVII столітті, отже історія його виникнення не може бути втраченою. Можливо, легенда про майстра Маноле приписується йому саме через вражаюче архітектурне рішення стін цього храму, які неначе відтворюють форму здійсненої мрії героя легенди.

Мені невідомий її античний варіант. Очевидно, що румунський варіант містить етнічні нюанси. Але вперше цю легенду я почула з вуст Мама в один із зимових вечорів, коли за незмінною традицією до нас збиралися сусідки зі своїм зимовим рукоділлям. І можна було заворожено спостерігати за тим, як мозолисті руки пряли пряжу, виводили узор тонких до невидимості мережив скатертин, гардин, комірців і безліч ще чогось, фантазували вишиванками простирадл і наволочок, прикрашали зіткані ними ж килими, в'язали светри, хустки та шарпетки, прикрашали орнаментами безрукавки з овечих шкір. Симфонія праці, яка супроводжувалася неодмінним правилом: кожного вечора одна з цих «шахерезад» повинна була розповісти казку або легенду. Мене, пізню дитину, відправляли, звичайно, спати до сусідньої кімнати. Я лягала головою до дверей і слухала безкінечні розповіді про дивні світи. І тепер, мої читачі, я занурюю вас у ті чудові миті свого дитинства для розуміння феномену неписьмової пам'яті народу, адже юність моєї Мама випала на ті часи Бессарабії, коли прості люди не мали можливості отримати якусь освіту. Звідки Мама і, мабуть, не тільки вона знала цю легенду? І розповідала вона її з передовою, котра мені ніколи не зустрічалася у письмових текстах.

А передмова була жахливою. Аби церкви не руйнувалися, з давніх часів в їх стіни обов'язково вмуровувалася жива людина. Ця людина повинна була бути чистою душею і відомою добрими справами. З часом у стіни вмуровувалася лише міра таких людей, але вони все одне помирили, відчуючи тиск стін. Незрозуміло, як народна свідомість спромоглася придумати таке жахіття, таку архітектурну трансформацію символу самопожертви на символ жертви. Пізніше у готичних храмах принцип збереження могутності стін був сформульо-

ваний як архітектурний «замок» перетину протилежащих силових опор будівлі, таємниці знаходження яких доручалося зберігати тампліерам, оскільки готичний храм можна було зруйнувати без особливих зусиль тільки знаючи місце цього «замку».

Мамин варіант легенди я змішаю з румунським, який розповідає, що воевода Нягое Басараб довгий час шукав місце, де він міг би збудувати найпрекраснішу церкву на світі. Однак скільки билася будівельники — нічого в них не виходило: все, що вони встигали збудувати вдень, розвалювалося вночі. Місце це виявилось проклятим. І в одну з ночей майстру Маноле було дано одкровення: щоб позбутися прокляття, будівельники мали живцем замурувати в стіну церкви першу людину, яку вони зустрінуть на ранок. Знаючи, що вранці дружини приносять їм їжу, майстер Маноле звернувся до двох найближчих йому підмайстрів з пропозицією замурувати в стіну першу з дружин, яка прийде зранку. Звичайно, за законами жанру підмайстри попередили своїх дружин аби вони прийшли пізніше (немає тут ніякої «нечесності» — творчий замисел майстра не є справою підмайстрів). І так вийшло, що першою прийшла Ана — молода дружина майстра Маноле. Вона йшла до нього квітучим днем, думаючи, з якою радістю вона ходитиме до нього ще довгі роки. Він дивився на неї, знаючи, що вона йде до нього востаннє.

Скріпивши серце, майстер Маноле був змушений виконати обітницю. Він запропонував Ані ніби жартома побудувати навколо неї кам'яну стіну. Здивована, вона прийняла гру, але після того, як стіна ставала все вище і вище, Ана почала розуміти, що це не жарт. Вона почала благати чоловіка не робити цього. Але Маноле був неблаганний... Місце, де замурована Ана — на південній стороні церкви, — показують досі. Кажуть, якщо прикласти вухо до стіни, то можна почути, як зігхає і схлипує дружина майстра.

Коли будівництво вже було практично завершено і майстри закінчували настилати покрівлю, з'явився воевода Няго Басараб. Захоплений, він визнав, що це справді найкрасивіша церква на землі. Він привітав будівельників і запитав їх, чи можуть вони збудувати ще красивіший храм. Подумавши, будівельники відповіли: «Мабуть, могли б». Тоді воевода наказав прибрати сходи, залишивши будівельників на даху без їжі та води, щоб вони вже ніколи не могли збудувати інший храм, краще за цей... Після кількох днів, проведених на даху, та відчайдушних спроб вибратися з пастки, майстри вирішили збудувати собі дерев'яні крила. Однак витівка ця виявилася невдалою: один за одним стрибали вони з високої покрівлі, але крила не могли витримати тягар людських тіл, і майстри один за одним розбивалися... Останнім стрибав майстер Маноле. На жаль, він теж розбився, і на тому місці, де він упав, забило солоне джерело. Стверджують, що це сльози майстра, проліті ним через дружину та через свою власну злощасну долю. Джерело це б'є досі. Ну, і куди без повір'я з киданням монети у джерело сліз майстра з загадуванням бажань, які неодмінно здійсняться?! Шукати щастя у сльозах великих людей — звичайна справа.

За версією, що розповідала Мама, після завершення будови храму майстер Маноле зійшов з розуму і пішов світ за очі. Більше його ніхто не бачив.

Взаємодоповнення цих легенд є закономірним, як зв'язок фундаменту та стін, у яких втілений принцип будови суспільного простору. Але цей простір потребує остаточного виокремлення від відкритого неба, зберігаючи при цьому умовну відкритість йому. Ця суперечливість закритості / відкритості була геніально вирішена в архітектурі Софійського собору міста Константинополя, в якому центральний купол з діаметром в 31 метр неначе зависає у повітрі за рахунок 40 арок вікон. Але феномен куполів у християнських храмах відноситься до іншої, не менш цікавої теми за умов спроби розкоду-

вання сенсів, які стихійно були відтворені не лише через архітектурні замисли. У цьому відношенні величезний інтерес представляє перший варіант куполів Софійського собору в Києві.

В межах сюжету цієї статті завершимо **висновком** про те, що в наданих легендах представлений код не лише історичних та архітектурних задумів, а й відтворення архітектоніки трагізму людського життя, стійкості / нестійкості фундаменту, з ким людина ототожнює семантичну основу визначальних сенсів свого ставлення до світу і самої себе. І якщо вона не визначилася в тому, що вона вбудовує в «стіни» власного собору, життєва дорога приведе її до чужого храму, який не надасть приtulку й душевної сили.

Shkpeu M.

Two legends and one life

Abstract. The two legends of architecture — the legend of the construction of the Cathedral of the Dormition at the Kyiv Lavra by twelve brothers and the legend of the Master Builder Manole — are interlinked by common semantics. Despite both temporal and socio-cultural distance of their origin, as well as the differences in their semantic tonality, these legends are marked by mutual development, which in the mythological sounding includes essential principles not only of architectural character, but also of symbolic expression of the «architecture» of human life. According to the legend, the Cathedral of the Dormition was shrinking during its construction and only after it had been built it rose in all its glory. The laws of physics have nothing to do with that legend, as another thing is symbolically hidden in it — the phenomenon of the dense transition of formational frames of life in the historical emergence of Kievan Rus'. Formally, the Old Russian state in a single year (the year of Duke Vladimir's adoption of Christianity) passed through three modes of production: patrimonial, which happened; slave-holding, which almost was not there; feudal, in the sense that Christianity appeared in the feudal Middle Ages. Such a unique ontological situation is rooted in the subconscious as a being-not-being objective basis of society and is reflected in this legend. The legend of the Master Builder Manole is not about the foundations of a church cathedral, but about the walls, which were being demolished without a living person being built into them. This person had to be a pure, beautiful soul. Built into the wall of a religious temple, such a soul made it impervious to physical decay. Again, the laws of physics were of no use — «of use» were only the laws of the power of the unity of the Man and something in which he is «concretised», giving his creation the power of indestructibility. In the history of the blind determination of the classics such a phenomenon was reached through self-sacrifice. In these legends, we shall hear echoes of an intolerably intensive yet triumphant journey of becoming, echoes that demand contemporary reflection.

Keywords: Legend; architecture; historical basis; the legend of the Master Builder Manole; architectural metaphor; the Architectonics of Life.

Стаття надійшла до редакції 09.06.2022